

هویت فرهنگی در مسکن؛ تحلیل ارزش های ایرانی-اسلامی در معماری خانه های سنتی تبریز (نمونه موردی: خانه سلماسی، خانه بهنام و خانه امیرنظام)¹

فرزانه صلاحی مهر* : کارشناس ارشد مهندسی معماری دانشگاه هنر اسلامی تبریز

f.salahimehr@tabriziau.ac.ir

پریسا هاشم پور: دانشیار و عضو هیئت علمی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز

p.hashempour@tabriziau.ac.ir

چکیده

معماری رابطه ای تنگاتنگ با فرهنگ برقرار می سازد. فضای معماری یک نیاز بشری است و شیوه پاسخگویی و بیان معماری در تامین نیازهای ساکنان در هر جامعه نسبت به فرهنگ آن می تواند شکل منحصر به فرد خود را داشته باشد. این شکل انحصاری، مبین هویت فرهنگی در معماری و نحوه پاسخگویی به این نیازها براساس ارزش های برگرفته از فرهنگ یک جامعه است. امروزه هویت فرهنگی بومی تحت تاثیر فرهنگ های جهانی در معماری مسکونی کمرنگ شده و بعلت رشد شهرها بعنوان مفهوم کیفی در مسکن مورد توجه قرار نگرفته اند؛ به طوری که خواسته های انسانی برگرفته از ارزش های فرهنگی جامعه در فضاهای معماری، بویژه معماری مسکن نادیده انگاشته شده اند. این پژوهش برآن است تا بخشی از این هویت فرهنگی بومی را با تبیین مولفه های هویت فرهنگی در معماری احیا کند. بدین منظور این مولفه ها که براساس ارزش های معماری ایرانی-اسلامی تبیین می شوند، در سه نمونه از خانه های سنتی تبریز از جمله خانه سلماسی، بهنام و امیرنظام مورد واکاوی قرار می گیرند تا این مولفه ها در بحث مسکن تدقیق و قابلیت بهره گیری از آن ها در طراحی مسکن امروزی وجود داشته باشد. این تحقیق از نوع کیفی است. روش تحقیق در تبیین مولفه های هویت فرهنگی در معماری و تدقیق آن ها در کالبد مسکن بر روش توصیفی-تحلیلی و روش جمع آوری اطلاعات بر اسناد کتابخانه ای استوار است. براساس نتایج بدست آمده، مهمترین ارزش های شناسایی شده برای مسکن عبارتند از: بهره گیری از سامانه های ایستاد، بسط چشم انداز افقی، مقیاس انسانی فضاها، جداسازی حرایم خصوصی و عمومی، یکپارچگی سازه و عملکرد، تنوع پذیری فعالیت در فضاها، رعایت تراکم و سطح اشغال استاندارد، حریم امن فیزیکی و روانی، اولویت فضای مهمان و همسویی کالبد بنا با محیط، که هویت فرهنگی مسکن ایرانی اسلامی را شکل می دهند.

واژه های کلیدی: هویت فرهنگی، مسکن سنتی، ارزش های ایرانی-اسلامی، تبریز

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان "ارزیابی و طراحی معماری مجموعه مسکونی در راستای ارتقاء کیفی خانه با رویکرد پایداری فرهنگی" است که توسط نویسنده اول "فرزانه صلاحی مهر" و با راهنمایی نویسنده دوم "خانم دکتر پریسا هاشم پور" در دانشگاه هنر اسلامی تبریز انجام گرفته است.

مقدمه

معماری و به ویژه معماری مسکن، رابطه ای تنگاتنگ با فرهنگ برقرار می سازد. معماری یک پدیده اجتماعی است که از فرهنگ ناشی شده و بر آن اثر می گذارد و آینه ای از اندیشه های آدمی در ارتباط با فضا، زیبایی شناسی و فرهنگ است. جهت گیری فرهنگ ها، بر پایه فطرت و اندیشه بشری صورت می گیرد که در راستای شکل دادن به فضای زندگی و پیدایش معماری تاثیرگذار است. این فضا یک نیاز بشری است و پاسخگویی به این نیازها همواره در طریق عقل و فطرت الهی صورت می گیرد (دیبا، 1387: 24). شیوه پاسخگویی و بیان معماری در تامین نیازهای ساکنان در هر جامعه نسبت به فرهنگ آن می تواند شکل منحصر به فرد خود را داشته باشد (مفیدی، 1397: 89). این شکل انحصاری، مبین هویت فرهنگی در معماری و نحوه پاسخگویی نسبت به این نیازها بر اساس ارزش های برگرفته از فرهنگ یک جامعه است.

خانه از دیدگاه انسان شناختی نوعی «فرهنگ» است و کارکردها، ریشه ها و الگوهای فرهنگی مسکن در هر جامعه ای تعیین شده است (Rapaport, 1969: 47). مسکن بعنوان عامترین موضوع معماری، بیشترین ارتباط را با فرهنگ برقرار می کند. حال آنکه مسکن امروزی تحت تاثیر فرهنگ های جهانی و نادیده گرفتن ارزشهای بومی و بستر فرهنگی خود، هویت فرهنگی خود را از دست داده و فاقد کیفیت زیستی لازم شده اند. تغییراتی که به تبعیت از فرهنگ های بیگانه و بدون پشتوانه فکری در مسکن ایرانی رخ می دهد، شیوه زندگی انسان امروزی را دستخوش تغییراتی قرار میدهد؛ درحالیکه به خواستها و نیازهای جسمی و روحی آنها که از ارزشهایشان نشأت گرفته، بی توجه بوده اند. از طرفی امروزه نیاز شدید به مسکن تنها با افزایش شاخص تراکم، پاسخ داده شده و بحث هویت فرهنگی بعنوان مفهوم کیفی در مسکن نادیده انگاشته شده و تاثیرات منفی خود را بر کیفیت فضاهای زندگی گذارده است.

سوال اساسی پژوهش حاضر این است که مولفه های هویت فرهنگی در معماری چیست و این مولفه ها چگونه در کالبد مسکن تجلی می یابند و براساس آن هدف پژوهش این است تا بخشی از هویت فرهنگی بومی که امروزه تحت تاثیر فرهنگ های جهانی و رشد بی رویه شهرها در معماری مسکونی کمرنگ شده، با تبیین مولفه های هویت فرهنگی در معماری شناسایی کند. بدین منظور این مولفه های هویت فرهنگی که در ادامه تبیین می شوند، در سه نمونه از خانه های سنتی تبریز از جمله خانه سلماسی، خانه بهنام و خانه امیرنظام مورد واکاوی قرار می گیرند تا این مولفه ها در بحث مسکن تدقیق شوند و قابلیت بهره گیری از آن ها در طراحی مسکن امروزی وجود داشته باشد.

پیشینه تحقیق

در پژوهش های مرتبط پیشین، نیک فطرت و بیطرف (1395) در مقاله "بررسی تاثیرات فرهنگی در معماری بومی ایران از منظر پایداری" به معرفی جایگاه پایداری در معماری سنتی با محور فرهنگ پرداخته و افزایش پایداری ارزش های معماری بومی و تداوم استفاده در جهت جهانی شدن را روشن می کند. پوراحمدی (1391) در مقاله "بررسی الگوهای پایداری در معماری خانه های سنتی مهریز" به درک اصول و ارزش های قابل تکرار در معماری خانه های سنتی مهریز می پردازد و هدف آن دست یافتن به ویژگی های معماری پایدار است. پوردیهیمی (1390) در مقاله "فرهنگ و مسکن" به مفهوم فرهنگ و وجوه آن در طراحی محیطی اشاره دارد. طراحی برای پاسخگویی به نیازهای انسان باید براساس شناخت ویژگی کاربران یعنی «فرهنگ» آنان باشد. فردانش، محمدحسینی و حیدری (1393) در مقاله "تحلیل فرهنگی خانه سلماسی تبریز براساس نظریه راپاپورت" سعی در شناخت خانه ای قاجاری در تبریز و ارتباط آن با بستر فرهنگی دارند. بدین منظور، از دیدگاه رپوپورت بهره گرفته شده است.

این پژوهش با نگاه به طیفی از پژوهش های پیشین، به تبیین ارزش های فرهنگی معماری بومی می پردازد و در ادامه با نگاهی به طیف دیگر پژوهش ها، به شناخت خانه های سنتی و ویژگی های فرهنگی آن ها می پردازد. در وجه نوآورانه پژوهش، با کنارهم قرار گرفتن این دو رویکرد، با تحلیل و واکاوی خانه های سنتی شهر تبریز بر اساس ارزش های فرهنگی بومی استخراج شده در کالبد معماری، این ارزش ها، به طور مختص در بحث مسکن تدقیق می شوند به طوریکه قابلیت بهره برداری از آن ها در کالبد خانه های امروزی امکان پذیر باشد.

روش تحقیق

این تحقیق از نوع کیفی است. روش تحقیق در تبیین مولفه های هویت فرهنگی در معماری و تدقیق آن ها در کالبد مسکن، بر روش توصیفی-تحلیلی استوار است. روش جمع آوری اطلاعات شامل اسناد کتابخانه ای است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از شیوه استنباطی استفاده شده است.

بدنه تحقیق

1. هویت فرهنگی

فرهنگ مهم ترین و غنی ترین منبع هویتی است. فرهنگ مقوله ای تفاوت مدار است و شیوه زندگی خاصی را می سازد. افزون بر هویت سازی به زندگی انسان ها نیز معنا می بخشد (Friedland, 2000, 78).

ذائقه مشترک، به ما هویتی دیگر میدهد که دیگران از آن نصیبی ندارند، همان هویت فرهنگی ما را تشکیل میدهد و معطوف به اندیشه ها، آرا و ذهنیت هایی است که یک جامعه و یک نسل حامل و واجد آن ها است (صاحبی، 1384: 36). موضوع هویت، یا این همانی، موضوعی متقابل است. همانگونه که محیط جلوه ای از فرهنگ و ارزش های جامعه می باشد، انسان نیز قسمتی از هویت خویش را در محیط و شهر در خانه و محل کار خویش جستجو کرده، به آن مباحث می کند و یا از انتساب به آن گریزان است. در واقع محیط نیز به عنوان بخشی از هویت فرد یا جامعه ایفای نقش نموده و بالنتیجه آگاهانه و یا ناآگاهانه ارزش های مستتر در خویش را که بر اساس آن ها شکل گرفته است به جامعه القا می نماید (نقی زاده، 1381: 72). نوربرگ شولتز، هویت انسان را وابسته به شناسایی مکان می داند. کوین لینچ (1960) هویت یک مکان را صرفاً "چیزی می داند که باعث تمایز یا فردیت آن از سایر مکان ها میشود و به عنوان مبنای شناخت مکان در مقام موجودیتی مجزا عمل می کند.

1-1. هویت فرهنگی در معماری

معماری بعنوان بستر اتفاقات زندگی بشر یکی از تاثیرگذارترین هنرها در جهت نمایاندن فرهنگ عامه و الگوهای ساختاری آن در هر دوره است و این امر باعث انعکاس کلیتی قابل بررسی و قضاوت فرهنگ، تفکر و ناخودآگاه ملی در معماری میشود. هویت را می‌توان تجلی فرهنگ در محیط دانست زیرا مکان‌ها از انسان معنا می‌گیرند و انسان نیز مجموعه‌ای از باورها و اندیشه‌هاست که فرهنگ او را شکل می‌دهد و نمود و تجلی از فرهنگ انسان را در مکان و محیط میتوان مشاهده کرد که همان هویت اوست (پرویزی، 1388: 81). راپاپورت فرهنگ را منشا جهانی‌بینی و جهانی‌بینی را منشا ارزش‌ها معرفی کرده. ارزش‌ها عامل اصلی سازنده شیوه زندگی شناخته میشوند که به فعالیت‌ها و شیوه انجام آنها جهت داده و بر کالبد معماری به شیوه بلافصل اثرگذار است (Rapoport, 2003: 166).

به علت وابستگی عنصر هویت فرهنگی به مکان و ارزش‌های بومی وابسته به آن، این عنصر به طور مختص در جغرافیای خود بررسی می‌شود. همچنین در فرهنگ و معماری ایران همواره رد پای دین و اسلام مشاهده می‌شود بطوری که به عنوان جهانی‌بینی دینی، مورد توجه معماران دوره‌های مختلف قرار گرفته است. بدین ترتیب دو لایه اساسی برای تحقق هویت فرهنگی در معماری ایران شناسایی میشود که شامل ارزش‌های بومی (ایرانی) و ارزش‌های دینی (اسلامی) در معماری می‌باشد.

1-1-1. ارزش‌های بومی (ایرانی) در معماری

در معماری بومی علاوه بر طبیعت و بوم، مؤلفه دیگری به نام فرهنگ بر ساختار معماری اثر داشته است. معماری بومی دوگونه پیوند اساسی را مد نظر دارد: پیوند با محیط یا سلسله ارزش‌های فرهنگی، رفتارهای فرهنگی و قوانین جاری در آن و از سوی دیگر پیوند با محیط طبیعی. معماری بومی متجلی برخی روابط اقتصادی، اقلیمی و اجتماعی-فرهنگی با محیط طبیعی و مصنوعی انسان‌ها می‌باشد. معماری بومی ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست (دیبا، 1374).

در این مقاله به مراجعه به منابع مختلف، ارزش‌های معماری بومی ایران که در واقع متأثر از عوامل فرهنگی شکل‌گیری معماری بومی می‌باشد، استخراج و در جدول زیر گردآوری می‌شوند.

جدول 1: ارزش‌های فرهنگی معماری بومی ایران برگرفته از پژوهش‌های پیشین (تدوین: نگارنده)

صاحب نظران	رویکرد	ارزش‌های معماری بومی
نیک فطرت و بیطرف، 1395	ارزش‌های معماری بومی	مردم‌واری، سازگاری، پس‌نگری (جنبه اجتماعی-فرهنگی)
ارمغان، گرجی مهبان، 1388	ارزش‌گذاری تکرارپذیر معماری بومی	ویژگی‌های مادی و معنوی طبیعت، خودبسندگی استفاده از مصالح بومی منطقه (جنبه محیطی)
پور احمدی، 1392	تأثیرات فرهنگ در معماری بومی ایران	پرهیز از بیهودگی و قناعت، نیارش (جنبه اقتصادی)
کاظمیان، طیبی، نورالهیان، نیک فطرت، 1392	ارزش‌های معماری بومی در راستای پایداری	
ضرغامی، خاکی، سادات، 1394	طراحی پایدار مبتنی بر مؤلفه‌های معماری بومی	انعطاف‌پذیری، احترام به کاربر و نیازهای او، فرهنگی (جنبه اجتماعی)، تناسب با نیاز، پرهیز از بیهودگی، استفاده از مصالح بومی (جنبه اقتصادی)، هماهنگی کالبد با اقلیم در راستای حفظ منابع، حفظ محیط زیست در قالب کاربرد مصالح بومی (جنبه زیست محیطی)
علی محمدی، عبداللهی، 1396	مؤلفه‌های فرهنگی معماری ایران	ارتباط چهارگانه با خود، دیگران، طبیعت و خداوند، حریمیت، امنیت، درونگرایی (عوامل بنیادی معماری بومی ایران)
عظیمی، دباغ، 1394	ارزش‌های معماری سنتی ایران	درون‌گرایی، پرهیز از بیهودگی، مردم‌محوری، خودبسندگی، نیارش
نجم‌نژاد مشهدی، افضلیان، شیبانی، سیدالحسینی، 1399	شاخص ماندگار در معماری بومی ایران	پیوند با طبیعت، پرهیز از بیهودگی، خودبسندگی، تداوم و تکامل، جامع‌نگری، وحدت‌گرایی، حریمیت، درونگرایی، نمادگرایی
بانی مسعود، 1389 پویافر، 1397	رویکرد پایداری در اصول معماری بومی ایران	طبیعت‌مندان در معماری، طراحی اقلیمی، خودبسندگی مصالح بومی، پرهیز از بیهودگی و قناعت (نگاه به طبیعت و تقدس آن) درون‌گرایی، مردم‌واری، انعطاف‌پذیری (طراحی انسانی) نیارش، هندسه و پیمون (پایایی بنا)

1-2. ارزش‌های دینی (اسلامی) در معماری

یکتاپرستی یا اصل "توحید" که از خصوصیات مردم ایران چه قبل از ورود اسلام و چه بعد آن می‌باشد، از اساسی‌ترین عوامل و اصولی است که به عنوان جانمایه مبانی فکری معماران و هنرمندان ایرانی، محسوب میشود. این اصل با ورود اسلام، به شکل بارزتری در هنر و معماری ایرانی نمود پیدا کرد (اردلان و بختیار، 1390). در جدول زیر اهم مؤلفه‌ها و ارزش‌های معماری اسلامی که در پژوهش‌های پیشین به آن‌ها اشاره شده است، گردآوری می‌شود.

جدول 2: اهم مؤلفه‌های مفهومی معماری اسلامی در پژوهش‌های پیشین (تدوین: نگارنده)

صاحب‌نظران	رویکرد	موضوعات مفهومی استخراج شده
نقی زاده (1387)	شهر و معماری اسلامی	توجه به انسان - امنیت - حریمیت - آرامش - خلوت - ارتباط با طبیعت - میانه‌روی - احترام به حقوق دیگران - وحدت جامعه - احترام به خانواده
اخوت و همکاران (1389)	معماری سنتی در کشورهای اسلامی	هنر - اخلاق - شفافیت - نور - رنگ - طبیعت - هندسه و تناسبات - سلسله مراتب - حریم - انعطاف‌پذیری
بمانیان، عظیمی (1389)	جهان‌بینی اسلامی در طراحی	ارزش‌های هندسی، نور، نماد و رمز، افزایش فضا و کاهش ماده، انعکاس، عناصر طبیعت در فضای معماری

معماری	هویت و ارزش های اسلامی در معماری و شهرسازی	نقره کار (1387)، فرخ زاد، جرجانی (1392)
معماری	ابر اصل عدالت محوری در خلق آثار معماری اصل سیر از کثرت به وحدت (اصل محوربندی فضایی، اصل مرکزگرایی، اصل رده بندی، اصل استقلال فضاها در عین وحدت آنها، اصل سامان بندی حرکت در درون فضا، اصل تقدم درونگرایی بر برونگرایی، اصل سیر از هندسه آفاقی به هندسه انفسی) اصل سیر از ظاهر به باطن (اصل انتزاع گرایی، اصل نشانه گرایی، اصل برتری فضا بر توده ساختمان، اصل سامان بندی چشم انداز، اصل تعامل میان معماری و طبیعت) اصل رده بندی اهداف کمی و کیفی (اهداف ساختاری، اهداف کارکردی، اهداف زیبایی شناسانه، اهداف هویت ساز، اصل لزوم تهذیب نفس معماران و شهرسازان)	آصفی و ایمانی (1391)
فرهنگ در معماری بومی و سنتی ایران	محرمیت، درونگرایی، مرکزیت، انعکاس، پیوند معماری با طبیعت، هندسه، شفافیت و تداوم، راز و ابهام، تعادل موزون و توازن حساس	نژاد ابراهیمی و همکاران، 1396
ارزشهای معماری سنتی	نظم و بی نظمی، شفافیت و تداوم، ابهام و ابهام، تعادل موزون و توازن محسوس	عظیمی، دباغ (1394)
مولفه های فرهنگی معماری ایران (اسلامی)	مرکزیت، انعکاس، هندسه، سلسله مراتب، شفافیت و تداوم (سیر از ظاهر به باطن)	علی محمدی، عبداللہی، (1396)
ارزشهای برگرفته از فرهنگ و اخلاق اسلامی و تاثیر آن در کالبد فضا	حجاب، تعاون، طهارت، قناعت، خدامحوری و اطاعت، تواضع	پاران و بهرو (1395)

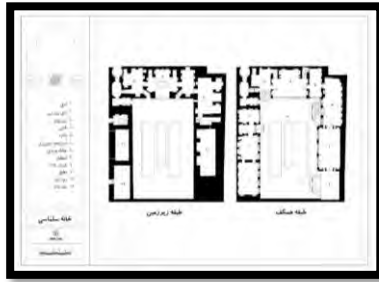
بر اساس جدول بالا و دیدگاه های مختلفی که در مورد ارزش های معماری بومی و اسلامی عنوان می شوند، به یک دسته بندی واحد از ارزش های ایرانی-اسلامی پرداخته شده است. لذا تمامی ارزش های شناخته شده در معماری بومی ایران و معماری اسلامی در 14 ارزش کلی طبقه بندی می شوند که بسیاری از ارزش های ریز را در خود مستتر دارند و به عنوان ارزش های ایرانی-اسلامی در معماری، منجر به تحقق بعد هویت فرهنگی در معماری می گردند. شکل 1

شکل 1: تبیین ارزش های کلی معماری ایرانی-اسلامی و ریز ارزش های برگرفته از آن جهت تحقق هویت فرهنگی در معماری (تدوین: نگارنده)

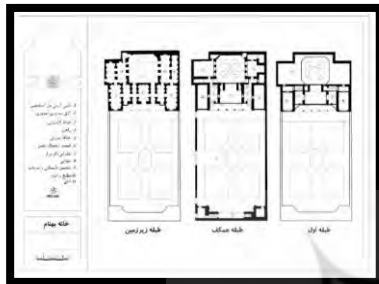
1-2. هویت فرهنگی در مسکن سنتی

با بهره گیری از ارزش های ایرانی-اسلامی در معماری که به عنوان لایه های شکل دهنده هویت فرهنگی در معماری شناسایی می شود بحث هویت فرهنگی در کالبد مسکن با تحلیل ارزش های ایرانی-اسلامی در سه نمونه از خانه های تاریخی تبریز از جمله خانه سلماسی تبریز، خانه بهنام تبریز و خانه امیرنظام تبریز مورد واکاوی قرار می گیرد. این سه خانه تاریخی از جمله شناخته شده ترین و کامل ترین نمونه های تاریخی در دوره خود هستند. همچنین این سه نمونه خانه تاریخی، دارای مدارک و مستندات بیشتری نسبت به سایر خانه های تاریخی هستند که جهت تحلیل ارزش های فرهنگی مورد نیاز است. خانه سلماسی تبریز متعلق به خانواده سلماسی است و به موزه سنجش تغییر کاربری داده است. بخش بیرونی مجموعه (که در حال حاضر موجود است)، عرصه ای به مساحت 650 متر دارد و در دو طبقه احداث گردیده است. این بنا، کاملاً درونگراست. نمای آن آجری و تزیینات این مجموعه، آیین کاری، تذهیب و گچبری در فضاهای اصلی است (حق جو و همکاران، 1398: 129).

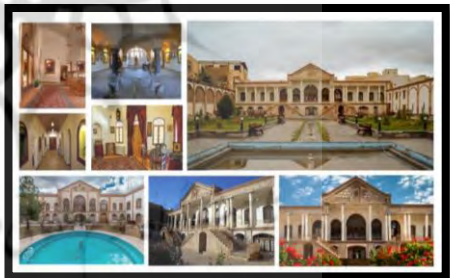
شکل 2: به ترتیب تصاویر و نقشه های خانه سلماسی تبریز(ماخذ: میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی)

خانه بهنام که به دانشکده هنر اختصاص یافته، پیش از زلزله ویرانگر سال 1193 ه. ق و در اواخر زندیه و اوایل قاجاریه احداث گردید. خانه بهنام از دو قسمت اندرونی و بیرونی تشکیل شده و ارسی طنبی اصلی، دیوارنگارها، گچ بری ها و بخاری های دیواری به عنوان تزیینات آن به شمار می روند(عالم پور، 1383: 89). این بنا الگویی اصیل دارد که در آن عناصر اصلی خانه ایرانی نظیر زمستان نشین، تابستان نشین، حیاط اندرونی و حیاط بیرونی به خوبی مشاهده می شود(خوشوقتی تجرق، 1394: 3-4).

شکل 3: به ترتیب تصاویر و نقشه های خانه بهنام تبریز(ماخذ: میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی)

تاریخ بنا به دوره قاجاریه قرن 12 و زمان حکومت عباس میرزا و امیر نظام گروسی پیشکار کل آذربایجان برمی گردد. این بنا با گچبری های منقوش با پنجره های مشبک اروسی با شیشه های الوان، طاق خنچه پوش تعریف می گردد. این ساختمان زیر بنای 1511 متر مربع را داراست و در دو طبقه بنا نهاده شده است(صدیق و همکاران، 1396: 6). این خانه کاملاً درون گرا است.

شکل 4: به ترتیب تصاویر و نقشه های خانه امیرنظام تبریز(ماخذ: میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی)

تحلیل هویت فرهنگی در این خانه های سنتی، جهت تدقیق ارزش های معماری ایرانی-اسلامی در کالبد مسکن و بهره گیری از آن ها در مسکن جدید و بر اساس الزامات عصر حاضر می تواند کارگشا باشد. جدول 3

جدول 3: واکاوی هویت فرهنگی در مسکن سنتی بر اساس ارزش های معماری ایرانی-اسلامی(تدوین: نگارنده)

خانه ها		هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری	
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	پرهیز از بیهودگی و قناعت
			کافی بودن
*	*	*	وسعت زیاد بنا با توجه به موقعیت خانوادگی و تعدد ساکنان
-	-		طاقنماهایی در جداره های حیاط بیرونی، کاربردی آجری-گچی در سردر و ارسی ها؛ سازه ای، کاربردی، زیبایی شناسانه
*	*	*	دارا بودن عمر بیش از 200 الی 250 ساله با توجه به کیفیت بالای ساخت و مرمت های صورت گرفته

			تزیینات ارسی جهت مسائل کاربردی(کنترل نور) و تزیینات گچبری به عنوان عایق حرارتی و صوتی
*	*	*	هماهنگی بین اندازه و مقیاس فضاها با عملکرد و تعداد افراد (ابعاد بزرگ فضای مهمان، ابعاد متنوع اتاق‌ها با توجه به عملکرد روزانه و تعداد افراد، افزایش تعداد پستوها در بخش اندرونی، مفصل بودن فضای خدماتی با توجه به رفت و آمد خانوادگی)
			استفاده از طاقچه و رف برای کاهش وزن بنا و سبک سازی (استفاده از کلاف چوبی در خانه بهنام)
*	*	*	عدم استفاده از مصالح ساختمانی غیرتجدیدپذیر مثل فولاد، آلومینیوم و استفاده از مصالح تجدیدپذیر مثل چوب، خشت
*	*	*	استفاده از مصالحی با ظرفیت حرارتی بالا برای کاهش اتلاف انرژی(سنگ و آجر در خانه سلماسی/ خشت، سنگ، آجر و چوب و پشت بام کاهگلی در خانه بهنام/ سنگ، آجر و چوب در خانه امیرنظام)
*	*	*	رفتن در دل زمین به دلیل ظرفیت حرارتی خاک
*	*	*	استفاده از پنجره های چوبی مضاعف و ضخیم
*			دو پوش ساختن سقف به عنوان عایق(سقف شیب دار خرپایی و سقف صاف نهایی)
	*	*	راهروها باعث کاهش ورود هوای سرد به داخل فضاهای اصلی می شوند.
-			پستوها در بخش انتهایی اتاق، فضایی عایق بین اتاق‌ها و دیوارهای بیرونی هستند.
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری خودبسندگی
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	عدم نیاز
*	*	*	تامین منابع
*	*	*	زیرزمین و سردابه جهت بهبود وضعیت گرما در تابستان
*	*	*	شیشه های الوان و رنگی برای کنترل تابش نور و حرارت
*	*	*	استفاده از سنگ و آجر؛ مصالحی بومی با ظرفیت حرارتی بالا
-	-		وجود فضای مخصوص پخت نان
-	-		قرارگرفتن مطبخ در زیرزمین برای تامین و حفظ انرژی بنا و گرم شدن طبقه فوقانی(زمستان نشین)
*	-		وجود آب انبار برای تامین آب
*		-	ایجاد حیاط نسبتا بزرگ(بیرونی) در جبهه جنوبی بنا برای دریافت تابش آفتاب و حیاط(کوچک) اندرونی برای تهویه و نورگیری و استفاده در تابستان
-			ارتفاع زیاد طبندی شمالی باعث تهویه هوا در تابستان می شود.
			بعلت مرغوبیت نور جنوب در تبریز، مطلوب بودن باد شمال به جنوب و برعکس، جهت گیری ساختمان به جنوب(با 10-15 درجه انحراف) بوده و طبندی و فضاهای اندرونی رو به جنوب قرار گرفتند تا از حداکثر حرارت آفتاب و باد مطلوب بهره بگیرند(رون راسته)
*	*	*	جای گیری ریزفضاها بر اساس اولویت میزان نیاز به تابش آفتاب و باد مطلوب

			در خانه سلماسی بخش شرقی بیرونی (طنبی شرقی) مناسب زمستان و بخش غربی (اتاق ها) مناسب تابستان است و در اولویت بعدی هستند؛ در خانه بهنام، بخش شرقی اندرونی مناسب زمستان و بخش غربی، مناسب تابستان است و در اولویت بعدی اند.
		-	ایوان جبهه جنوبی (رو به شمال) جهت استفاده در تابستان به علت سایه اندازی
		-	استفاده از ایوان و سایبان برای کنترل نفوذ نور و حفاظت نما و پنجره های چوبی از گزند باد و باران
		-	وجود مهتابی در پشت بام برای استفاده در فصول گرم
	-	-	وجود طنبی تابستان نشین و زمستان نشین در جوارهم
*	-	*	آب گرم حوضخانه برای افزایش دمای طنبی در زمستان و آب سرد برای کاهش دمای حوضخانه در تابستان
			نقش حوض و باغچه در برودت تبخیری و تلطیف هوا در تابستان
-	-	*	عدم نیاز به حمام عمومی (حمام مختصر در زیرزمین اندرون)
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	ارتباط با طبیعت
			عدم نیاز
			حوضی بزرگ در محورهای میانی حیاط ها و باغچه های سرسبز در اطراف آن با انواع گل ها و درختان؛ حیاط تنها چشم انداز موجود از سمت اتاق ها بود.
			بهره گیری از پنجره هایی با ارتفاع از کف برای افزایش دید نسبت به حیاط و افزایش نور و تهویه مناسب
*	*	*	حضور طبیعت در قالی ها
-			وجود تزیینات نمادین از طبیعت و خورشید شمشه و ترنج در بازشو و ارسیه های خانه سلماسی / نقوش ستاره در تزیینات چوبی و نقوش گل و مرغ، شکارگاه و مناظر در خانه بهنام
			وجود تزیینات انتزاعی از گیاهان در گچبری ها و سایر بخش های داخلی
			ساماندهی فضاها در اطراف حیاط و تعبیه بازشوی های متعدد رو به حیاط و بسط چشم انداز به آن
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	مردم واری (عزت انسان)
			احترام به خواست مردم
*	*	*	احترام به خواست مردم
			بخاری دیواری در ارتفاع کم و پنجره ها تا کف برای دید به حیاط در حالت نشسته افراد
*	*	*	تعادل در وسعت فضای باز و ارتفاع بنا که سبب ایجاد محصوریت مناسب فضاها شده (نسبت ارتفاع بنا به عرض حیاط در خانه سلماسی بین 0.3 تا 0.54 / خانه امیرنظام 0.5 / خانه بهنام 0.2 تا 1)
*	*	*	ارتفاع مناسب فضاها (کمتر از 4 گز ایرانی یا 8 ذراع یا 4 متر)؛
*	*	*	نظرات و مشارکت کارفرمایان در طراحی مدنظر معمار بوده و کارفرمایان با

1 وسیله اندازه گیری ابعاد در گذشته، گز بوده است. گز معماری معادل 1.0666 متر است که به شانزده گره تقسیم می شود. گره معادل 6.66 سانتیمتر است (ابوالقاسمی، 1385). در اسلام نیز تاکید بر ساختن خانه با ارتفاع کمتر از 8 ذراع (4 متر) شده است (امام محمدباقر(ع))

ارزشهای فرهنگی خود آشنا بودند.			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه ها	خانه بهنام	خانه سلماسی	حریم و درونگرایی
			خلوت
-	-		وجود اتاق مختص نماز و عبادت
*	*	*	رفعت برخی فضاها برای حس روحانی
*	*	*	کنج ها، زیرزمین و حوضخانه فضایی آرام برای ارتباط با خود
*	*	*	ایجاد زمینه تفکر انسان با توجه به درونگرایی
*	*	*	قرارگیری مطبخ در زیرزمین؛ رعایت حریم فعالیت زنان
			وجود اتاق هایی با ابعاد مختلف برای امکان برقراری خلوت تا تعامل خانوادگی
			جدایی حریم اندرونی و بیرونی (خانه سلماسی: خانه ها، حیاط و آب انبار جدا از هم/ خانه بهنام: اتاقهای اندرونی حول حیاط اندرونی و در پشت فضاها بیرونی و عمومی واقع اند. در حفاصل فضای اندرونی و بیرونی، بواسطه پلکان هایی، به فضاهای خصوصیت در طبقه بالا دسترسی وجود دارد/ خانه امیرنظام: اتاقهای اندرونی حول حیاط اندرونی و پشت فضاها بیرونی و عمومی واقع اند).
*	*	*	جهت گیری ساختمان به سمت قبله (جنوب)
*	*	*	قرارگیری اتاقهای خصوصی در اندرونی یا طبقات بالاتر
			وجود سلسله مراتب در ورودی خانه سلماسی: پیش ورودی، هشتی و دهلیز جهت تامین حریم/ خانه بهنام: ورودی و هشتی مشترک با قدکی، دالان، ورودی خانه بهنام/ خانه امیرنظام: سردر، دالان، هشتی در ورودی اصلی
	*	*	آگاهی از بیرون به واسطه تفاوت در کوب ها
	-	*	ورودی های تفکیک شده برای اندرونی و بیرونی
			استفاده از دالان ها برای رعایت سلسله مراتب ورودی
*	*	*	حفاظت از حریم بصری خانه ها با احداث خانه های هم ارتفاع و هماهنگ (عدم اشرافیت)
*	*	*	حفظ حریم شنیداری به واسطه ساختار درونگرا، وجود پوشش گیاهی، پنجره ها و سقف ها و دیوارهای ضخیم و مضاعف، دهلیزها و دالان ها
-		-	جداکردن ورودی زنان و مردان در بخش شاه نشین و اختصاص فضای گوشوار به بانوان در زمان مراسم برای دید از گوشوار به سمت شاه نشین
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	نیارش
			سرعت
			انواع طاق ها و برخی ستون سبب خاصیت مصالح آجر و استحکام بیشتر آن (خانه سلماسی: طاق گهواری در انبار، طاق خوانچه پوش در هشتی، طاق چهاربخش در حوضخانه / خانه بهنام: طاق گهواری در دالان و زیرزمین/ خانه امیرنظام: طاق آجری کلمبو زیرزمین، بهره گیری از ستون های سنگی در حوضخانه و ایوان)
-	*	*	سنگ و ساروج در پی/ ترکیبی از سنگ و آجر (تفلیسی) در دیوار زیرزمین با ضخامت بالا
*	*	-	شالوده بنا از سنگ ساخته شده که مصالح بومی است و هم انتقال دهنده

			رطوبت نمیباشد و مرکز ثقل بنا پایین می آید.
-		-	کلاف قائم و افقی برای جلوگیری از نیروهای رانشی داخل دیوارهای خشتی
*	*	*	خشت با روکش آجر در طبقات فوقانی/ ترکیبی از خشت و آجر در دیوارها
-	-		سیستم سقف: خرپا از الوارهای چوبی که با میخ های فولادی به یکدیگر متصل شده اند.
*	*	*	یکپارچگی سازه و عملکرد بنا(سیستم دیوار باربر)
*	*	*	استفاده از اجزا و عناصر مدولار و تکرار شونده در طراحی عناصر و تزیینات که موجب سهولت تعمیر می شود.
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	انعطاف پذیری
			تنوع
*	*	*	حیات و میانسرا دارای کاربردهای مختلفی بود همچون: آماده سازی آذوقه در زمستان/ استراحت عصرگاهی(تخت)در تابستان/ شست و شوی فرش/ بازی کودکان
-	-	*	اتاق پذیرایی دارای کاربردهای مختلفی چون: پیش ورودی طنابی/اسباب مختصر پذیرایی از مهمانان/اطعام نذری در مناسبت های مختلف/تجمیع فضاهای مهمان
*	*	-	اتاق های جانبی طنابی دارای کاربردهای مختلفی چون: استراحت مهمانان/تجمیع فضاهای مهمان/مهمانی های غیر رسمی/ارتباط با طنابی در مهمانی
*	*	*	اتاق نشیمن دارای کاربردهایی همچون: خوابیدن/غذاخوردن/استراحت/گردآمدن خانواده/پذیرایی غیررسمی از مهمان
-	*	*	اتاق های کله ای در دو طرف بخش فوقانی طنابی شمالی(با دسترسی محدود) دارای کاربردهای مختلفی چون: خواب و استراحت مهمان/فضای خصوصی برای اعضای خانواده
*	-	*	حوضخانه دارای کاربردهای مختلفی همچون: استراحت در تابستان/استفاده از آب گرم حوض در زمستان/محافظةت از گلدان های حیاط در زمستان.
-	-	*	تنورخانه دارای کاربردهای مختلفی همچون: پخت نان برای استفاده چندماهه/مطبخ اندرونی
*	*	*	وجود فضاهایی چون پستو برای نگهداری عناصر غیرثابت براساس عملکرد(فضا بویژه در نشیمن برای تنوع عملکرد)
*	*	*	تنوع فضایی(متفاوت بودن ارتفاع از کف، متفاوت بودن ارتفاع سقف، متفاوت بودن کیفیت نور باتوجه به جبهه ها و تفاوت طراحی نما، انواع فضاهای بسته، نیمه باز و باز)
*	*	*	قابلیت دسترسی خنثی به اتاق ها از طریق حیاط و راهروهای ارتباطی موجب تلفیق کارکردها می شود.
*	*	*	قابلیت تطبیق پذیری اقلیمی به علت وجود فضاهای زمستان نشین و تابستان نشین، ایوان، حیاط های اندرونی و بیرونی
			ارتباط اتاق های جانبی مهمان در دو طرف طنابی و تلفیق آن ها
	-	-	حداصل طنابی تابستان نشین و زمستان نشین با جداکننده چوبی جدا و امکان تجمیع فضاها وجود دارد.
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	عدالت و مساوات
			تعادل و توازن
			رعایت حق و برابری حقوق

*	*	*	بسیاری از فضاهای موجود در بناهای تاریخی، از کیفیت مناسب فضایی با داشتن نورگیری مناسب برخوردار بوده اند ¹
-			سکوهایی در طرفین ورودی (پاخور) برای استفاده ابران و آشنایان
			میانسرای قرینه
	نمای جنوبی اندرونی نمای شمالی اندرونی نمای شرقی و غربی اندرونی نمای شمالی بیرونی نمای غربی بیرونی	نمای شرقی نمای شمالی نمای غربی	ترکیب طرح در هر جناح از حیاط، چه در قاعده، چه در نما و چه در حجم، نسبت به محور میانی آن جناح متقارن یا متعادل است؛ خانه سلماسی: نماهای شرقی و غربی نسبت به محور میانی طولی طرح نه تنها قرینه هم نیستند، بلکه کیفیتی کاملاً متفاوت دارند/ وجود ریتم در نمای غربی بیرونی/ وجود ریتم با تاکید بر مرکز در نمای شرقی/ مرکزیت در نمای شمالی خانه بهنام: در حیاط بیرونی و اندرونی جناح شمالی و جنوبی نسبت به محور حیاط متعادل ولی نامتقارن اند و در حیاط اندرونی نسبت به محور میانی حیاط دو وجه غربی و شرقی متقارن اند/ وجود ریتم در دیوارهای شرقی و غربی حیاط بیرونی و جناح شرقی و غربی حیاط اندرونی خانه امیرنظام: نمای شمالی متقارن و متعادل است/ وجود ریتم در دیوارهای شرقی و غربی حیاط بیرونی و اندرونی
*	*	*	تعادل در میزان استفاده از فضای باز و بسته (تراکم تقریبی 120 درصد در خانه سلماسی/ 100 درصد در خانه بهنام / 70 درصد در خانه امیرنظام)
			با توجه به قرارگیری این خانه در یکی از مهمترین مراکز شهری، دسترسی مناسبی به امکانات شهری آن زمان داشته است (وجود بازار تبریز در محدوده)
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	امنیت و آسایش
			امنیت
			آسایش
-	*		وجود درب در دربند یا دروازه که در هنگام بروز خطر و شب ها برای حفاظت ساکنان بست می شد.
*	-	-	وجود دو ورودی جدا برای اندرونی و بیرونی و یک دالان و هشتی برای ورودی بیرونی که امنیت را تضمین میکند.
*	*	*	وجود کرسی، شومینه و بخاری دیواری (سیستم گرمایش)
-		-	دربان یا قاپوچی در هشتی مشترک (به نظر میرسد بیشتر مربوط به خانه قدکی بوده اما امنیت هر دو خانه را تامین میکرد. وجود دو ورودی و یک دالان بین آنها امنیت را بیشتر میکند).
*	*	*	تأمین ارتباط بین فضاهای اطراف حیاط و بین خانه ها برای نظارت بر بازی کودکان در حیاط
*	*	*	قرارگیری در بافت فشرده مسکونی برای امنیت بیشتر
-	-		وجود فضای اصطبل در سمت چپ هشتی ورودی برای نگهداری چهارپایان
*	*	*	فضای زیرزمین به عنوان فضای خدماتی (انبار، سرداب و ...) برای نگهداری

¹ مطبخ یکی از فضاهایی است که کیفیت کمتری نسبت به دیگر فضاها دارد و در زیرزمین واقع شده در حالیکه مطبخ محل فعالیت بانوی خانه است. انجام فعالیتهای آشپزخانه توسط خدمتکاران میتواند توجهی بر این موضوع باشد. هر چند خدمتکاران نیز نیاز به فضای مناسبی برای فعالیت دارند.

			وسایل و مواد غذایی و سایر فعالیت ها
-	-	*	آب انبار برای پخت و پز، آشامیدن و نظافت
*	*	*	حفظ آسایش صوتی بواسطه ساختار درونگرا، وجود پوشش گیاهی، پنجره ها و سقف ها و دیوارهای ضخیم و مضاعف، دهلیزها و دالانها و قرار گرفتن بنا در دربند
*	*	*	چراغدان، لاله ای، لامپها و فانوس ها برای تامین روشنایی
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	طهارت و صداقت
			پاکی جسم
			پاکی روح
*	*	*	حوض آب در حیاط و حوضخانه به عنوان مظهر طهارت
*	-	*	وجود آب کافی برای استفاده ساکنان (وجود آب انبار)
*	*	*	درآوردن کفش ها در انتهای پله ورودی و راهرو (کفش کن)
*	*	*	قرارگیری آبریزگاه دور از فضای اصلی خانه (زیرزمین یا گوشه حیاط)
*	*	*	قرارگیری فضاهای تر مانند مطبخ، آب انبار در زیرزمین
-	-	*	قرار گیری اصطبل نزدیکی ورودی
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزش های ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	تعامل و تعاون
			اهمیت خانواده
			ارتباط با دیگران
-	-		درهای ارتباطی میانی در حیاط های خانه های سلماسی (خانه پدر، فرزندان و خویشاوندان) به مثابه واحدهای یک مجموعه؛ قبل از تفکیک خانه ها در عصر پهلوی
			بخش اعظم فضاهای بیرونی به فضاهای پذیرایی از مهمان اختصاص داشت.
			فضای طنبی به عنوان زیباترین بخش خانه؛ دارای تزیینات، ارسی و ارتفاع دو طبقه (فرش، زیرانداز و پستی برای نشستن و تکیه دادن مهمانان).
*	*	*	تعامل اجتماعی از طریق هشتی (مشترک) و حیاط بیرونی
*			دعوت کنندگی خانه به واسطه تعریف سردر، ورودی و عقب روی آن
*	*	*	وجود اتاق استراحت برای مهمانان در جوار طنبی
*	*	*	فضاهای اندرونی و نشیمن برای مهمانی غیر رسمی
			وجود اتاق هایی با ابعاد مختلف و امکان برقراری خلوت تا تعامل خانوادگی (اتاقهای سه دری برای تعامل و اتاق های طبقات بالاتر و اتاق های دودی، حالت خصوصی داشتند).
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزشهای ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	تواضع و فروتنی
			پرهیز از خودنمایی
*	*	*	پرهیز از خودنمایی در نمای بیرونی؛ در خانه سلماسی فقط سردر فاخری وجود دارد که سبب دعوت کنندگی و تعریف فضایی شده است (تنها عنصر برونگرا که شأن و منزلت اجتماعی و مذهبی مالک را مشخص میکند)
-			تعریف ورودی برای شخصیت کالبدی بنا و قابل تشخیص بودن آن از سایر خانه ها
*	*	*	پیروی از خط آسمان بافت (اختلاف ارتفاع 0-1 طبقه)
-	*	*	هماهنگی ساختمان با بافت از لحاظ جنس و رنگ مصالح
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزشهای ایرانی اسلامی در معماری
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	نمادگرایی و معنا
			نور، رنگ و تزیینات
			نماد و رمز
			شفافیت
			انعکاس

			انواع تزیینات آجری خانه سلماسی: طاقنماها و تزیینات آجری جداره داخلی هشتی، حوضخانه، سردر، دیوارها/ خانه بهنام: تزیینات آجری جداره زیرزمین و جداره خارجی بنا/ خانه امیرنظام: آجرکاری (ساده و مشبک) و گچکاری در ستوری و جداره خارجی بنا، تزیینات آجری در جداره‌های زیرزمین										
			ارسی اتاق اصلی (طنبی) با نقوش هندسی، اسلیمی و شیشه های الوان										
<p style="text-align: center;">*</p>			حضور نور از پنجره‌های معرق، بازی نور با هنر منبتکاری و ایجاد طرحهای هندسی و تزیینی (ایجاد حس معنوی و روحانی)										
<p style="text-align: center;">*</p>			اهمیت فضای تهی به سبب وجود میانسراهاى مرکزی										
<p style="text-align: center;">*</p>			استفاده از شباک، ارسی و غیره برای کنترل نور شرفه های مشبک در جان پناه نما										
<p style="text-align: center;">*</p>			تذکردهی انسان با استفاده از نور، نقش و آرایه و نمادها										
<p style="text-align: center;">-</p>			نشان دادن اهمیت فضا و تشخیص آن به واسطه وجود فضای طنبی با ارسی، شاه نشین و ارتفاع بلند										
			انعکاس پلان در نماها و بالعکس انعکاس بنا در حوض موجود در حیاط ها										
			تزیینات در و پنجره و دیوارها										
خانه ها			هویت فرهنگی: ارزشهای ایرانی اسلامی در معماری وحدت و نظم (ساماندهی)										
خانه امیرنظام	خانه بهنام	خانه سلماسی	<table border="1"> <thead> <tr> <th>وحدت و استقلال</th> <th>سیالیت</th> <th>هندسه و تناسب</th> <th>سلسله مراتب</th> <th>محوربندی و مرکزیت</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td style="text-align: center;">*</td> <td style="text-align: center;">*</td> <td style="text-align: center;">*</td> <td style="text-align: center;">*</td> <td style="text-align: center;">*</td> </tr> </tbody> </table>	وحدت و استقلال	سیالیت	هندسه و تناسب	سلسله مراتب	محوربندی و مرکزیت	*	*	*	*	*
وحدت و استقلال	سیالیت	هندسه و تناسب	سلسله مراتب	محوربندی و مرکزیت									
*	*	*	*	*									
<p style="text-align: center;">*</p>			اهمیت اعداد فرد (سه، پنج و هفت) بسبب ایجاد مرکزیت و محوربندی در نما و پلان										
			استقرار طنبی شمالی در محور و مرکز بنا و دارای سقفی به ارتفاع دو طبقه (استقرار طنبی شرقی در مرکز خانه سلماسی و دارای سقفی بلند)										
<p style="text-align: center;">*</p>			اتاق های سه دری و دو دری دارای توالی در تکرار پنجره ها هستند که قرینگی در نما را ایجاد می کند.										
<p style="text-align: center;">*</p>			حیاط باعث ایجاد مرکزیت در بنا می شود و وحدت دهنده عناصر خانه است و خود دارای مرکزیت است.										
			سلسله مراتب فضای باز تا بسته خانه سلماسی: حیاط، ایوان شرقی و فضاهای داخلی / خانه بهنام: حیاط، ایوان های شمالی و جنوبی (و همچنین فضای نیمه باز ورودی) و فضاهای داخلی / خانه امیرنظام: وجود فضاهای نیمه باز چون ایوان و تورفتگی در ورودی زیرزمین										
<p style="text-align: center;">*</p>			سلسله مراتب حرکت از فضای عمومی به خصوصی خانه سلماسی: کوچه-هشتی و دالان-فضای اندرون / خانه بهنام: کوچه-ورودی و هشتی مشترک-دالان-ورودی-حیاط بیرونی-فضاهای بیرونی-حیاط اندرونی-فضاهای اندرونی / خانه امیرنظام: کوچه-ورودی و هشتی-دالان-حیاط بیرونی										

-	-	*	سلسله مراتب فضای مهمان(حیاط- دالان یا اتاق استراحت مهمان یا اتاق پذیرایی- طنبی ها)
*	*	*	ارتباط صحیح و مکمل فضای زیرزمین برای فعالیت های خدماتی شامل آب انبار، مطبخ، سردابه، تنور خانه و ...
*	*	*	هدایت و جهت‌یابی مسیر از طریق ایجاد سلسله مراتب نور در تاریکی و گشایش فضایی(حضور نور پس از دالان تاریک و قبل از ورودی اصلی/ حضور نور پس از ورودی اصلی در حیاط بیرونی)
			تناسبات زیرین ایرانی ۱ در پلان
			استفاده از هندسه منظم و شبکه ای
	*		استفاده از هندسه کاربردی در ورودی(دالان) برای کاهش دید نسبت به اندرونی

2. یافته ها

بر اساس اهداف پژوهش، که به دنبال تبیین مولفه های هویت فرهنگی در معماری و در نهایت تبیین این مولفه ها به طور ویژه در مسکن می باشد، در بخش اول مبانی نظری، یافته های پژوهش شامل تبیین 14 مولفه هویت فرهنگی می باشد که با عنوان ارزش های ایرانی-اسلامی در معماری استخراج شده اند. در ادامه یافته های نهایی پژوهش شامل تبیین مولفه های هویت فرهنگی در کالبد مسکن به طور اخص می باشد که در بخش دوم مبانی نظری، با تحلیل خانه های سنتی تبریز بر اساس مولفه های هویت فرهنگی استخراج می شوند. جدول زیر به معرفی این 14 مولفه و همچنین جمع بندی ارزش های ایرانی-اسلامی مسکن به عنوان اصلی ترین یافته های پژوهش می پردازد.

جدول 4. جمع بندی ارزش های ایرانی-اسلامی در مسکن(تدوین: نگارنده)

مولفه های هویت فرهنگی در معماری	هویت فرهنگی در مسکن(ارزش های ایرانی-اسلامی در مسکن)
پرهیز از بیهودگی و قناعت	بهره گیری از تزیینات کاربردی، سازه ای و زیبایی شناسانه، تناسب میان وسعت و ابعاد فضاها با عملکرد و تعداد افراد، سبک سازی بنا، بهره گیری از مصالح تجدیدپذیر، بهره گیری از مصالحی با ظرفیت حرارتی بالا، عایق ساختن در، پنجره، سقف و دیوار(عایق حرارتی با بهره گیری از تمهیدات عایق و یا میلان ها)، بالا بردن عمر مفید ساختمان ها،
خود بسندگی	بهره گیری از سامانه ایستا: توجه به باد و آفتاب مطلوب، قرارگیری ریزفضاها بر اساس نیاز به نور مطلوب، بهره گیری از ایوان و فضای نیمه باز جهت کنترل نور، تراکم مناسب و فضاهای باز کافی به جهت برخورداری مطلوب از مواهب طبیعی(نور مناسب)، بهره گیری از مصالح بومی با ظرفیت حرارتی بالا،
ارتباط با طبیعت	تامین آب و پوشش گیاهی کافی و لازم(عناصر طبیعت)، بهره گیری از بازشوهایی با ارتفاع و عرض مناسب جهت تامین نور و تهویه مناسب و بسط چشم انداز افقی(با رعایت حریم بصری)، بهره گیری از تزیینات انتزاعی و نمادین از طبیعت،
مردم واری	ارتفاع مناسب و انسانی فضاها و رعایت محصوریت، بهره گیری از طرح های مشارکتی،
حریم و درونگرایی	جداسازی فضاهای خصوصی و عمومی، فیلترسازی و کاهش دید نسبت به فضاهای خصوصی و نیمه خصوصی، رعایت سلسله مراتب حرکتی، وجود فضاهایی با قابلیت برقراری خلوت فردی، عدم اشرفیت و دید از جانب همجواری ها، رعایت حرایم شنیداری در همسایگی ها، جهت گیری ساختمان به سمت قبله
نیارش	یکپارچگی سازه و عملکرد، بهره گیری از عناصر مدولار، بهره گیری از سیستم های سازه ای مقاوم و به روز،
انعطاف پذیری	تنوع پذیری فعالیت در فضاها، بهره گیری از کیفیت های فضایی متنوع، امکان تغییر یافتن و پاسخگویی نسبت به فعالیت های متنوع در یک فضا، قابلیت تطبیق پذیری بنا با اقلیم، قابلیت جمع و تفکیک یا بهره گیری از دسترسی های خنثی،
عدالت و مساوات	مرکزیت و محوریت در بخش های مختلف بنا، وجود ریتم، تامین کیفیت مناسب و برابر در تمامی فضاها، دسترسی مناسب به امکانات شهری، رعایت تراکم و سطح اشغال مناسب و استاندارد،
امنیت و آسایش	حریم امن فیزیکی و روانی، ارتباط و دسترسی محدود به فضاهای درونی، تامین آسایش حرارتی بواسطه سامانه های ایستا و سیستم های سازگار با فناوری روز، بهره گیری از تمهیداتی جهت تامین آسایش صوتی، نظارت پذیری بر فضای کودک، وجود فضاهای خدماتی متناسب با نیاز روز مانند پارکینگ، انبار
طهارت و صداقت	وجود آب به صورت نمادین، جداسازی فضاهای تر و خشک، جداسازی سرویس بهداشتی از فضاهای اصلی، وجود فضای کفش کن، تامین آب کافی در فصول مختلف،

1 نسبت زیرین ایرانی: در طرح نقشه اتاق ها، حیاط و غیره از مستطیل طلایی ایرانی کمک می گرفتند. مستطیل طلایی ایرانی از محاط شدن یک مستطیلی در درون یک شش ضلعی بدست می آید. در خانه هایی با حیاط مرکزی تناسب حیاط، پنج دری، سه دری و عناصر دیگر بر مبنای همین تناسب بوده است(پیرنیا، 1386: 159).

تعامل و تعاون	دعوت کنندگی بنا و تعریف ورودی، اولویت فضای پذیرایی مهمان به دیگر فضاهای خانه به لحاظ وسعت، کیفیت، امکانات و تزئینات، وجود فضاهایی با قابلیت برقراری تعامل خانوادگی، وجود فضاها و کاربری های اجتماع پذیر،
پرهیز از خودنمایی	همسویی کالبد بنا با محیط از لحاظ رنگ، حجم، ارتفاع و... (پرهیز از تشخیص کالبدی)، رعایت خط آسمان بناهای مجموعه نسبت به هم، عدم استفاده از تزئینات افراطی در کالبد بنا به منظور فخر فروشی، تعریف شخصیت کالبدی بنا
نمادگرایی و معنا	اهمیت به فضای باز و افزایش آن، تقویت جبهه نوری و کاربرد نور طبیعی، تزئینات نورگیر کاربردی و تجزیه رنگ و شکل نور به واسطه نقوش هندسی (کنترل نور، حس معنویت و نمادگرایی)، بهره گیری از بازشوهای وسیع و مصالح شفاف در چشم انداز اصلی، خاصیت انعکاس یافتگی اجزا و عناصر، بهره گیری از تزئینات زیبایی شناسانه معماری ایرانی (آجرکاری، نقوش هندسی و نقوش طبیعت) و استفاده از آنها به شیوه جدید، تنوع رنگ، الگوها و تضادهای رنگی،
وحدت و نظم	محور بندی در ساماندهی توده و فضا، هارمونی و وحدت بدنه ها و نماها، وجود سلسله مراتب فضایی عمومی تا خصوصی در شبکه دسترسی و سلسله مراتب فضای باز تا بسته، استقلال هر یک از فضاهای داخلی و ارتباط صحیح و مکمل عملکردهای مرتبط، هندسه کاربردی، استفاده از پیمون (مدول) و تناسبات طلایی، حرکت در فضاها به واسطه گشایش های فضایی

3. تحلیل یافته ها

در بخش یافته ها، ارزش های ایرانی-اسلامی مسکن تبیین شد. این ارزش ها به صورت ارزش های کلی تبیین شده اند که همانند خانه های سنتی، قابلیت استفاده از آن ها در مسکن امروزی وجود دارد اما این ارزش ها قابلیت استفاده در مسکن امروزی را به شیوه ای که در خانه های سنتی ممکن بود، ندارند و از طرفی برخی نیازها در مسکن امروزی شکل گرفته اند که پیش از این وجود نداشته و بر اساس شرایط زمانی شکل می گیرند. بنابراین لازم است برخی از این ارزش ها در گونه های مسکن امروزی، به شیوه های جدید و متناسب با نیازهای زمان، به روز شوند. این مهم، لزوم پرداختن به بحث توسعه فرهنگی در معماری را روشن می کند که می تواند به عنوان مسئله ای اساسی، موضوع تحقیقات آتی بوده و با توسعه این ارزش ها، زمینه های پایداری فرهنگی را در کالبد مسکن فراهم آورد و پاسخگوی نیازهای انسان عصر حاضر نیز باشد. به عنوان مثال به توجه به گونه های مسکن امروزی، سلسله مراتب حرکت در گونه های جمعی مسکن، متفاوت از خانه های سنتی بوده و نیاز به تعریف این سلسله مراتب در مسکن نوساز با در نظر گرفتن ارزش های استخراج شده در مسکن سنتی وجود دارد. همین طور مصالح بومی با ظرفیت حرارتی بالا در خانه های سنتی مورد استفاده قرار می گرفته است که امروزه مصالح جدیدی که با این قابلیت ها تولید می شوند، ممکن است جایگزین آن شوند. همچنین با توجه به گونه های بلند مرتبه مسکن، تأمین دید و چشم انداز مناسب و افقی، لازم است با رعایت حریم و اشرافیت صورت گیرد. به این ترتیب هر یک از این ارزش ها می توانند شکل و شیوه بروز متناسب با شرایط زمان خود را داشته باشند.

4. نتیجه گیری

معماری مسکن، رابطه ای تنگاتنگ با فرهنگ برقرار می سازد بطوری که فضای معماری به عنوان یک نیاز بشری در ارتباط با فرهنگ جامعه پاسخ داده می شود. شیوه پاسخگویی براساس فرهنگ جامعه، مبین هویت فرهنگی در معماری و نیازمند شناسایی ارزش های فرهنگی، به ویژه در زمینه معماری هستند که در دو لایه ارزش های ایرانی و ارزش های اسلامی در معماری قابل تبیین اند. با بررسی دیدگاه صاحب نظران در این دو زمینه، ارزش های ایرانی-اسلامی در معماری به عنوان مولفه های هویت فرهنگی در معماری استخراج گردیدند. در ادامه به جهت تدقیق این مولفه ها در بحث مسکن و بهره گیری از آن ها در طراحی مسکن روز، مولفه های هویت فرهنگی یعنی ارزش های 14 گانه، در سه مورد از خانه های سنتی تبریز از جمله خانه سلماسی، خانه بهنام و خانه امیرنظام طی جدول 4 مورد تحلیل قرار گرفته اند. این ارزش های 14 گانه عبارت اند از: پرهیز از بیهودگی و قناعت، خودبسندگی، ارتباط با طبیعت، مردم واری، حریم و درونگرایی، نیارش، انعطاف پذیری، عدالت و مساوات، امنیت و آسایش، طهارت و صداقت، تعامل و تعاون، پرهیز از خودنمایی، نمادگرایی و معنا، وحدت و نظم. برخی از مهمترین اصول و ارزش های فرهنگی در مسکن با بررسی خانه های سنتی به صورت دقیق و جزئی تر از بین ارزش های 14 گانه، قابل استخراج می باشند و قابلیت بهره گیری در مسکن امروزی را به صورت کلی دارند. بنابراین از میان ارزش های تحلیل شده در خانه های سنتی، ارزش هایی که قابلیت تکرارپذیری در مسکن امروزی را دارند، در جدول نهایی یافته ها آورده شده اند. برخی از مهمترین این ارزش ها عبارتند از: بهره گیری از سامانه های ایستا، بسط چشم انداز افقی، مقیاس انسانی فضاها، جداسازی حریم خصوصی و عمومی، یکپارچگی سازه و عملکرد، تنوع پذیری فعالیت در فضاها، رعایت تراکم و سطح اشغال استاندارد، حریم امن فیزیکی و روانی، اولویت فضای مهمان و همسویی کالبد بنا با محیط، که هویت فرهنگی مسکن ایرانی اسلامی را شکل می دهند. همان طور که گفته شد، این ارزش ها قابلیت تکرار و استفاده در مسکن امروزی را دارند اما نیازها و شرایط عصر حاضر می طلبد که شیوه بروز این ارزش ها در کالبد مسکن امروزی به روز شده و بحث توسعه فرهنگی در معماری مسکن، به عنوان زمینه تحقیقات آتی مدنظر قرار گیرد.

مراجع

- ابوالقاسمی، لطیف (1385). هنجار شکل یابی معماری اسلامی ایران. به کوشش محمدیوسف کیانی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت) اخوت، هانیه؛ نینا الماسی فر و محمدرضا بمانیان (1389). معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی، تهران، انتشارات هله.
- اردلان، نادر؛ بختیار، لاله (1390). حس وحدت، مؤسسه علمی پژوهشی علم معماری، تهران.
- ارمغان، مریم؛ گرجی مهلبانی، یوسف (1388). ارزش های معماری بومی ایرانی در رابطه با رویکرد معماری پایدار. مسکن و محیط روستا، شماره 126.
- آصفی، مازیار؛ ایمانی، الناز (1391). چالش های فناوریهای نوین در معماری و تعامل آن با ارزش های معماری اسلامی ایران. مجله باغ نظر 21 (9): 3-21.
- بمانیان، محمدرضا؛ عظیمی، سیده فاطمه (1389). انعکاس معانی منبعث از جهان بینی اسلامی در طراحی معماری. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، دوره 1، شماره 2، صص 39-48.
- پرویزی، الهام (1388). معماری ملی از دیدگاه هویت فرهنگی. فصلنامه مطالعات ملی، شماره 3، صص 81-108.
- پور احمدی، محبوبه (1392). بررسی الگوهای پایداری در معماری خانه های سنتی مهیز. نشریه شهر و معماری بومی. شماره 3، صص 55-64.

- پوردیهیمی، شهرام (۱۳۹۰)، «فرهنگ و مسکن»، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۴، ص ۱۸۳.
- پویافر، حامد (۱۳۹۷) حفظ ارزشهای معماری بومی، ایرانی در رابطه با معماری پایدار، کنفرانس عمران، معماری و شهرسازی کشورهای جهان اسلام، تبریز.
- پیرنیا، محمد کریم (۱۳۸۶)، آشنایی با معماری ایران، انتشارات سروش دانش، تهران.
- پیرنیا، محمد کریم (۱۳۸۶)، سبک شناسی معماری ایرانی، انتشارات سروش دانش، تهران.
- حق جو، امیر؛ سلطان زاده، حسین؛ تهرانی، فرهاد، سیمون، آیوزیان (۱۳۹۸). سیر تحول اندامهای اصلی خانه های تبریز از دوره ی قاجار تا دوره ی پهلوی دوم. صغه، شماره ۸۶، صص ۱۲۱-۱۴۰.
- حیدری، جهانگیر (۱۳۹۲). مبانی و مفاهیم توسعه پایدار و توسعه پایدار شهری. تهران: انتشارات آذرخش.
- خوشوقتی ترقی، نیلوفر (۱۳۹۴). بررسی معماری بومی در بناهای مسکونی تبریز (نمونه موردی خانه بهنام)، کنفرانس بین المللی انسان، معماری، عمران و شهر، تبریز.
- دیبا، داراب (۱۳۷۸). الهام و برداشت از مفاهیم بنیادی معماری ایران، نشریه معماری و فرهنگ، شماره ۱، ص ۹۷-۱۱۱
- دیبا، داراب (۱۳۷۴). معماری ایرانی: در سخن از چهار نسل از معماران صاحب نظر. نشریه آبادی، شماره ۱۹.
- سازمان میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی
- صاحبی، محمدجواد (۱۳۸۴). "مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران"، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد، چاپ اول.
- صدیق، سردار؛ محمدی، امیررضا؛ پورخلیل، مهدیه؛ صفری، سمیرا (۱۳۹۶). بازنده سازی و مرمت بناهای تاریخی دوره قاجار در شهر تبریز (نمونه موردی: خانه امیرنظام گروسی، پنجمین کنفرانس ملی پژوهشهای کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران.
- ضراغی؛ اسماعیل (۱۳۸۹). اصول پایداری اجتماعی مجتمعههای مسکونی در شهرهای ایرانی - اسلامی. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۲، صص ۱۰۳-۱۱۸.
- عالم پور، مسعود (۱۳۸۳). میراث فرهنگی و گردشگری آذربایجان شرقی. نشر احساس، چاپ اول.
- عظیمی، نیاز و دباغ، امیرمسعود (۱۳۹۴). بازتاب مفاهیم معماری ایرانی در طراحی مجتمع مسکونی امروز، کنفرانس بین المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی.
- علی محمدی، غلامرضا؛ عبدالهی، رکسانا (۱۳۹۷). تبیین مبانی نمود فرهنگ در معماری بومی ایران و ارتباط آن با ایجاد حس تعلق به مکان. مدیریت شهری، دوره ۱۷، شماره ۵۰، صص ۳۳-۴۶
- فرخ زاد، محمد و جرجانی، فرزانه (۱۳۹۲). نمود ارزش ها و مفاهیم معماری اسلامی در خلق آثار ایرانی، اولین کنفرانس ملی معماری و شهرسازی اسلامی و ترسیم سیمای شهری پایدار با گذر از معماری ایرانی- اسلامی و هویت گمشده آن، زاهدان.
- فردانش، فرزین؛ محمدحسینی، پریسا؛ حیدری، علی اکبر (۱۳۹۲). تحلیل فرهنگی خانه سلماسی تبریز براساس نظریه ریپورت. مطالعات معماری ایران، شماره ۵، صص ۸۱-۹۹.
- کاظمیان، فرهاد و طیبی، محمدعلی و نورالهیان، حبیب و نیک فطرت، مرتضی (۱۳۹۲). جایگاه پایداری در معماری بومی با رویکرد فرهنگ، اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار، همدان.
- مفیدی، سحر (۱۳۹۷). شاخص های پایداری فرهنگی- اجتماعی در حوزه ی مسکن. تهران، کیان دانش.
- نجانزاد مشهدی؛ مرجانه؛ افضلیان، خسرو، شیبانی، مهدی؛ سیدالحسینی، سید مسلم (۱۳۹۹). تبیین شاخص های ماندگار مسکن بومی ایران با استفاده از نظریه داده بنیاد. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، پیاپی ۴۲، صص ۵-۱۸.
- نژاد ابراهیمی، احد و فرشچیان، امیرحسین و باغبانی، غزال (۱۳۹۶). باز دریافت معماری بافت سنتی در معماری معاصر، کنفرانس بین المللی عمران، معماری و شهرسازی ایران معاصر، تهران.
- نقره کار، عبدالحمید (۱۳۸۷). در آمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی، وزارت مسکن و شهرسازی، دفتر معماری و طراحی شهری، شرکت طرح و نشر پیام سیما، تهران.
- نقی زاده، محمد (۱۳۸۷). شهر و معماری اسلامی، تهران، نشر مانی.
- نقی زاده، محمد (۱۳۸۱). تاثیر معماری و شهر بر ارزش های فرهنگی. هنرهای زیبا، شماره ۱۱، صص ۶۲-۷۶.
- نیک فطرت، مرتضی؛ بیطرف؛ احسان (۱۳۹۵). بررسی تاثیرات فرهنگی در معماری بومی ایران از منظر پایداری. ماهنامه شباک، سال دوم- شماره ۴ و ۵ (پیاپی: ۱۱ و ۱۱) - جلد ۴ مطالعات هنر و معماری- تیر و مرداد ۱۹، صص ۱۲۶-۱۳۴
- پاران، علی؛ بهرو، حسین (۱۳۹۶). تأثیر فرهنگ و اخلاق اسلامی بر مسکن و کالبد فضایی خانه ها نمونه موردی: خانه های عصر قاجار در شهر اردبیل. فصلنامه پژوهش های معماری اسلامی، شماره پانزدهم، صص ۹۱-۱۰۷.
- یانی مسعود، امیر (۱۳۸۰). تأملی بر تداوم دوگانگی اندرون و بیرون فضا در معماری مسکونی مدرن ایران. معماری و فرهنگ (۸).

Friedland, I. covering the world. In f. lechner & j.boli (eds) the globalization reader. 2000.

Lynch, K. The Image of the City, Cambridge: MIT Press. 1960.

Rapoport, Amos (2003). Cultura, Arquitectura y Diseño. Barcelona: Edicions de la Universit at Politècnica de Catalunya.

Rapoport, Amos (1969), House Form and Culture, USA, Prentice Hall publications